

УДК 37.011.31:371.14:373.3(477)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Матвєєва Наталія, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ORCID: 0000-0002-8495-7074

E-mail: nataliematveieva@gmail.com

У статті представлено результати дослідження автора щодо особливостей роботи педагога у процесі навчання молодших школярів із порушеннями розвитку в умовах карантину. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній літературі; висвітлено зміст навчально-виховного процесу школи на даному етапі; виокремлено недоліки й переваги дистанційного навчання. Доведено ефективність дистанційного навчання в сучасних умовах карантинних обмежень, вплив на специфіку навчання учнів з порушеннями розвитку.

Ключові слова: дистанційне навчання, інновації, онлайн-формат, відеоурок, відеозвіти, корекційна робота, партнерство, розвиток, порушення.

PECULIARITIES OF DISTANCE LEARNING ORGANIZATION OF STUDENTS WITH DEVELOPMENTAL DISORDERS IN TERMS OF QUARANTINE

Matveieva Nataliia, Associate Professor of Pedagogy of Primary Education Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

ORCID: 0000-0002-8495-7074

E-mail: nataliematveieva@gmail.com

The main purpose of the article is to investigate and analyze the features of the teacher's work on teaching junior high school students with developmental disabilities in quarantine. The main tasks are: to analyze the state of the research problem in the psychological and pedagogical literature, to determine the relevance of the study; highlighting the specifics and establishing the essence of the educational process of primary school at this stage; analysis and assessment of the disadvantages and advantages of distance learning in general and in relation to children with disabilities; choice of methods, techniques and means of distance learning; identification of the most effective ways to improve the quality of distance learning for primary school students in quarantine.

Several methods were used in the research process: theoretical methods (analysis and generalization of psychological and pedagogical literature on the research problem); empirical methods (questionnaires, expert evaluation, psychological and pedagogical experiment, methods of statistical processing of experimental research data), analysis and synthesis.

The article presents the definition of the essence of distance learning, the peculiarities of its implementation with students with typical development and the specifics of the pedagogical approach in the process of teaching junior students with special educational needs; the analysis of the use of special technologies and adaptive technical means of training is carried out; individualization and adaptation of educational materials; the combination of traditional and innovative approaches. The conclusion has

been made about the need to acquaint teachers with the principles, organizational and educational components of distance learning; the main social services that provide distance learning on an individual trajectory; the need to increase the computer literacy of teachers and students, to expand the experience of «virtual communication».

Keywords: *distance learning, innovations, online format, video tutorial, video reports, correctional work, partnership, development, disorders.*

У сучасних умовах запровадження карантину задля запобігання широкого розповсюдження нового захворювання виникла гостра потреба використання педагогами ЗНЗ педагогічних технологій та різного виду інновацій, нестандартних методик навчання учнів, які дозволяють опанувати новими знаннями, не виходячи із дому. З одного боку, це спровокувало певні труднощі у діяльності учителів шкіл, в основі яких – неналежний досвід роботи з комп'ютером і використання інновацій, адаптація навчального процесу під незвичні вимоги щодо здобуття освіти тощо. Запровадження карантинних заходів у всіх сферах життєдіяльності продемонструвало низку прогалин у діяльності учителів-практиків, гостру потребу підвищення професійного рівня та налагодження співпраці з родинами учнів. З іншого боку, це виявило появу нових, раніше не відомих труднощів у навчанні школярів й, особливо, з порушеннями розвитку. Як педагоги, так і учні зіштовхнулися з проблемою освіти на відстані, організації самостійної роботи на відповідному рівні, підвищенні власної активності у процесі дистанційного навчання. Таким чином, сьогодні усі без винятку учасники навчально-виховного процесу потребують дієвої допомоги в організації дистанційного навчання, підвищенні комп'ютерної грамотності, розширенні досвіду так званого «віртуального спілкування».

Одним із завдань нашого дослідження є висвітлення актуальних проблем навчання учнів із порушеннями розвитку в умовах карантину; аналіз специфіки педагогічної діяльності у процесі дистанційної освіти.

Мета статті – розкрити особливості організації дистанційного навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Аналіз актуалізованих джерел означеної проблеми засвідчує, що донині вона практично не розглядалась науковцями, позаяк інклюзивна освіта – це процес включення дітей з особливими освітніми потребами на навчання у ЗНЗ, здійснення «живого спілкування», що своєю чергою слугує підвищенню рівня адаптації та соціалізації особистості. Дистанційне навчання вважалось однією з форм інклюзивної освіти, що дозволяє здійснювати індивідуальну траєкторію розвитку дитини з певними видами порушень, на чому наголошує низка науковців (В. Биков, Н. Гладких, А. Євтушенко, О. Мостіпан, В. Олійник, Б. Шуневич та ін.). Натомість невтішні результати щодо чисельності хворих на COVID-19, швидке поширення вірусу по всьому світу змусили науковців, педагогів-практиків, психологів, управлінців, медичний персонал переглянути можливості організації навчання дітей шкільного віку. З іншого боку, питання організації дистанційної освіти як такої, що слугує розвитку особистості з різними видами нозологій, привертає до себе неабияку увагу. Науковці одностайно стверджують, що дистанційне навчання – це комплекс освітніх послуг, які надаються широкому колу населення за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища на будь-якій відстані. Основними принципами дистанційного навчання виступають гуманізм, вибір змісту освіти, наявність початкового рівня освіти

та мобільність, що слугують навчанню, вихованню та розвитку особистості; її адаптації та соціалізації; формуванню базових рис та якостей, ключових компетентностей. На цьому зокрема наголошують основні нормативні документи про освіту, а саме: Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.), «Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (09.01.2007 р. за № 537-V), Концепція Національної програми інформатизації (1998 р.), Концепція розвитку інклюзивної освіти, Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000 р.), «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» (20.10.2005 р. за № 1497/2005), «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.), Наказ МОН України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 р. за № 466 (зі змінами) та інші.

На часі – реалізація державної політики у сфері освіти, зокрема інклюзивної, організація інноваційної діяльності, використання національних електронних інформаційних ресурсів. Натомість організація інклюзивного середовища, створення умов рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами в умовах карантину є стрижневими завданнями як окремо взятої родини, школи, так і держави загалом. Актуалізується проблема підвищення професійного рівня кожного учителя з тим, щоб забезпечити якісне надання освітніх послуг дітям шкільного віку. Це передбачає ознайомлення з принципами, організаційними та освітніми складовими дистанційного навчання, основними соціальними сервісами, які забезпечують дистанційне навчання за індивідуальною траєкторією. Важливим є опанування учителями методикою організації дистанційного навчання, формування умінь організації дистанційного навчання, розвиток навичок керування навчальним процесом.

У процесі створення можливостей здобуття якісної освіти основним завданням виступає привчання дітей з особливими освітніми потребами до нових правил. Використання педагогічних технологій та інновацій, новітніх видів супроводу слугує соціальному, емоційному та когнітивному розвитку особистості, створенню умов рівного доступу до отримання якісної освіти. Дистанційне навчання, зокрема, дозволяє категорії учнів з порушеннями розвитку отримувати знання як індивідуально, так і колективно за допомогою нових інформаційних технологій; підвищує впевненість у собі та забезпечує отримання задоволення від навчання (під час навчання в онлайн-форматі учні з різними видами нозологій відчують себе повноцінними учасниками суспільного життя) тощо. Дистанційне навчання в умовах сьогодення базується на запровадженні спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання; індивідуалізації та адаптації навчальних матеріалів; поєднанні традиційних й інноваційних підходів. Відтак воно вимагає від учнів, педагогів та батьків оволодіння новітніми комп'ютерними технологіями і навичками роботи в мережі Інтернет. Така форма навчальної діяльності поєднує традиційні педагогічні та нові телекомунікаційні технології, що своєю чергою дає позитивні результати розширення та поглиблення знань учнів.

На особливу увагу заслуговує організація самостійної роботи школярів за підтримки батьків, привчання уважно слухати урок по відеотрансляції; виховання

посидючості, обов'язковості, відповідальності щодо виконання поставлених завдань учителем. Насамперед дітям варто пояснити, чому їм не можна виходити на вулицю та спілкуватися у школі з однолітками, грати, контактувати. У разі потреби батькам варто проконсультуватися з психологом й відповідно до його рекомендацій створити сприятливі умови навчання вдома: організувати атмосферу комфорту та емоційного піднесення, облаштувати робоче місце дитини, забезпечити комп'ютером та усім необхідним. Особливо важливо дотримуватися певних правил навчальної діяльності з тим, щоб не перевищувати вимогливість до дітей, а навпаки запобігати появі стресової ситуації. Все це потребує певного часу, його пролонгованості, урахування індивідуальних особливостей та навчальних можливостей дитини. Педагоги-практики сьогодні вирішують низку завдань, основними з-поміж яких є створення сприятливих технічних можливостей задля навчання учнів; підвищення рівня власної комп'ютерної грамотності, використання ІКТ та інших технологій задля полегшення засвоєння знань учнями; здійснення нових підходів до проведення відеоуроків; організація інклюзивного навчання на основі принципу гуманізму, природовідповідності, доступності.

Сьогодні актуалізується психологічний аспект інклюзивного навчання у онлайн-форматі. Психологічний супровід учнів з порушеннями розвитку під час дистанційного навчання передбачає вирішення психологічних проблем щодо набуття навичок отримання знань у інший спосіб (через монітор комп'ютера). Так, педагогам і психологам ЗНЗ необхідно проконсультувати батьків учнів щодо створення комфортних умов перебування дітей удома, попередження негативного впливу карантину на самопочуття та емоції, прагнення навчатися. Важливим є налаштування дітей з порушеннями розвитку на активне навчання, виховання їх обов'язковості, проведення систематичних бесід про правила поведінки перед монітором (уважно слухати урок і намагатися усвідомити новий матеріал у новий спосіб; перебування за комп'ютером певний час відповідно до медичних показників, стану здоров'я, можливостей, індивідуальних особливостей тощо).

Озброєння учнів з порушеннями розвитку новими знаннями у формі дистанційного навчання відбувається у декілька етапів, до кожного з яких є свої вимоги. Загалом дистанційне навчання школярів з особливими освітніми потребами передбачає:

I етап – підготовчий (робота батьків): організація режиму дня дитини, що схожий на попередній (задля уникнення нового стресу); проведення інструктажу про правила поведінки за монітором комп'ютера; організація робочого місця дитини з урахуванням її зорових, слухових, рухових можливостей; психологічна підтримка та допомога щодо підвищення рівня готовності навчатися удома; проведення бесіди про коронавірус та його можливі наслідки, необхідність дотримання карантинних умов задля збереження власного здоров'я та життя (наведення прикладів про те, що вчителі та однолітки також навчаються вдома; створення спільно з батьками рисунків-зображень коронавірусу; проведення спільних ігор одягання маски, миття рук тощо);

II етап – безпосереднє дистанційне навчання (участь у відеоконференціях, уроках, виконання завдань, дотримання усіх визначених норм та правил поведінки) (педагоги спільно з батьками): налагодження співпраці з батьками учнів та організація педагогіки партнерства (батьки – партнери учителів); консультування батьків щодо забезпечення необхідними навчальними матеріалами та засобами дітей, проведення

корекційно-розвиткової роботи;

III етап – здійснення контролю діяльності школярів (з боку педагога, асистента вчителя, батьків) та самоконтролю з боку учнів з особливими освітніми потребами.

Важливо, що у процесі дистанційного навчання роль педагога виконує не лише безпосередньо учитель, що веде відеоурок, а й батьки дитини, причому у різний спосіб. Загалом підтримка з боку старших членів родини та батьків, сприяння кращому засвоєнню знань може відбуватися як у прямій, так і опосередкованій формі. До прикладу, під час виконання того чи іншого завдання батьки можуть допомагати дитині з порушеннями розвитку, зважаючи на її індивідуальні особливості та можливості. Натомість їх допомога може бути й дещо пасивною (коли батьки лише підводять дитину до певної думки, стимулюють виконання завдання тощо).

Характерною особливістю дистанційного навчання є те, що дітям важко організувати свою навчальну діяльність поза межами колективу, у якому побутує здорова конкуренція. Дистанційне навчання передбачає онлайн-взаємодію учасників навчально-виховного процесу, під час якої учні можуть знайти відповіді на будь-які запитання, отримати консультацію. Позитивним є й те, що під час роботи з персональним комп'ютером школярі мають можливість аналізувати та опрацьовувати інформацію з мережі Інтернет, поглиблювати набуті знання, розширювати досвід, розвивати навички самостійного опрацювання інформації. Суттєву групу труднощів, що виникають під час дистанційного навчання, складають технічні перешкоди у спілкуванні вчителя та учнів з порушеннями мовлення. Задля забезпечення якісного надання освітніх послуг через відеозв'язок на допомогу педагогу має прийти асистент, основним завданням якого є адаптація та модифікація завдань для учнів з порушеннями розвитку відповідно до їх індивідуальних можливостей та особливостей; консультування батьків щодо організації дистанційного навчання дитини (емоційне налаштування дитини, пояснення навчального матеріалу вдома, спільне виконання вправ та завдань, проведення ігрової діяльності тощо). Спільно з учителем асистент веде спостереження за школярами під час уроку, паралельно спілкується з батьками учнів, аналізує результати уроку та надає дані вчителю, виконує різноманітні технічні завдання (показ презентації, вмикання мікрофону, усунення технічних помилок під час трансляції та ін.). Так, звукове оформлення мовлення вчителя під час відеоуроку не завжди чітке, що не дозволяє учням усвідомити суть завдання, може спричинити упущення основного у поданій інформації. Унаслідок наявних мовленнєвих порушень учні можуть стримувати комунікативні дії під час спілкування в онлайн-форматі. Саме тому батькам варто ретельно слідкувати за мовленням дітей, старанно й терпляче виправляти їх, активно виконувати ті завдання, які рекомендовано логопедом.

Керівник інклюзивних проєктів ГО «Бачити серцем» Н. Гладких наголошує на тому, що комунікація під час відеоуроку є чи не найголовнішим завданням усіх учасників навчально-виховного процесу й, тим більше, для дітей з порушеннями мовлення. Так, задля попередження та усунення можливих комунікативних перешкод Н. Гладких пропонує дотримуватись низки *правил*, а саме: 1) адаптація та модифікація навчальних матеріалів та засобів (виготовлення комунікативних карток, що полегшують роботу учителя під час відеоуроку); 2) розвиток педагогічної техніки, підвищення рівня культури мовлення учителя (чіткі завдання, лаконічні вирази, доступне мовлення з урахуванням потреб та можливостей дітей з різними видами

нозологій); 3) організація співпраці з батьками (домовленість із батьками про можливість вийти на зв'язок (Zoom); визначення обсягу навантаження; проговорювання інформації, поданої вчителем, у домашніх умовах; виведення нових слів, термінів на екран учителем (асистентом) та їх повторення під чітким батьківським контролем; виконання домашніх завдань при допомозі батьків; спільна творча діяльність батьків, педагогів та учнів – виготовлення картинок, що відповідають навчальному матеріалу (візуалізація) тощо) [6].

Організація дистанційного навчання передбачає урахування низки аспектів навчально-виховного процесу, а саме: психологічного, технічного, матеріального тощо. Як показує практика, уже після першого відеоуроку педагог може зробити висновки про власні прогалини та упущення, труднощі у навчанні учнів, потребу адаптації та модифікації навчального матеріалу, удосконалення педагогічної техніки. Індивідуальна робота з учнями, що мають порушення мовлення, передбачає не лише їх супровід під час відеоуроків, а й організацію корекційної роботи як фахівцем (Zoom), так і безпосередньо батьками вдома. Така робота може носити груповий або індивідуальний характер, транслюватися онлайн у вигляді логопедичного (чи іншого) заняття за участю батьків дітей (вони повинні добре володіти знаннями та методикою проведення вправ). Підтримка з боку батьків, їх участь у навчально-виховному процесі у ролі партнерів учителя є вкрай важливими, позаяк труднощі під час виконання артикуляційних вправ можна подолати шляхом частих повторювань під чітким контролем саме батьків учня. З іншого боку, вправи корекційно-розвиткового змісту фахівці можуть так само подавати в онлайн-форматі, створюючи певні папки за характером завдань (логопедичні: на виправлення заїкання, постановку свистячих звуків та ін.); демонструючи відеозавдання, які можуть переглядати як діти, так дорослі для подальшого їх виконання та повторення.

Дистанційне навчання, яке стало однією з основних форм навчання на даному етапі, слугує розвитку творчого потенціалу педагога. Так, активна робота з електронними засобами інформації дозволяє удосконалювати педагогічну майстерність, розвивати педагогічні здібності, формувати уміння та навички інноваційної діяльності. До прикладу, у процесі вибору інформації, яка б відповідала змісту підручника та темі навчального матеріалу, педагог може використовувати різні вебресурси, відеоролики, мультимедіа, онлайн-тестування, анімації, матеріали з Вікіпедії та інше. Зокрема новими *формами роботи* з учнями сьогодні є: відеопояснення до завдань (у такий спосіб педагогу можна подавати навчальний матеріал з урахуванням інтересів, можливостей, досвіду школярів, а учням – легше усвідомити нову інформацію); візуальне відтворення теми учнями (педагог пропонує дітям створити «хмару слів», дотичних до навчального матеріалу, що слугує розвитку уяви, пам'яті, уваги); голосові повідомлення (дозволяють індивідуально звернутися до кожного учня, пояснити чи спрямувати його у виконанні певного завдання); відеозвіти учнів про виконання завдань (відео, файли, схеми, картинки); відеозвернення учнів до вчителя (у зручний для школяра спосіб, у відповідному темпі та ритмі задля запобігання стресу); відеозмагання (виконання різних завдань та їх фіксування скріншотом; спільний перегляд, визначення переможців); організація ігрової навчальної діяльності під час відеоуроку (Kahoot) [1]. Використання означених прийомів, форм та засобів слугує підвищенню пізнавального інтересу школярів, а поданий у такий спосіб матеріал

впливає на мотивацію навчання загалом. Дистанційне навчання містить у собі так само різні прийоми роботи в форумі, чаті, теле- і відеоконференціях, а також з електронною поштою та іншими комунікаційними засобами. Додатково педагог може пропонувати учням практичні завдання та здоров'язбережувальні вправи, які позитивно впливають як на успішність, так і на загальний стан здоров'я учнів.

Позитивним є те, що учні виконують завдання у зручний для них час, самостійно працюють над теоретичними питаннями та практичними завданнями, що своєю чергою дозволяє школярам творчо підходити до процесу навчання, контролювати власні досягнення, перевіряти отримані знання, аналізувати та оцінювати свою роботу з теми уроку [2]. Так само за допомогою різних форм оцінювання педагог може прослідкувати за якістю виконання завдань учнями; вносити корективи та надавати консультації у разі необхідності; використовувати нові форми дистанційного викладу навчального матеріалу тощо. Основними вимогами щодо організації дистанційного навчання учнів на цьому етапі виступають: створення умов повноцінної самореалізації та самоствердження школярів шляхом відбору відповідного змісту навчального матеріалу, розширення інформаційного поля певного предмету за рахунок міжпредметної інтеграції з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів і нахилів учнів; адаптація та модифікація навчального матеріалу, засобів, середовища до потреб та можливостей учнів з порушеннями розвитку; організація дистанційного навчання з тим, щоб забезпечити індивідуальну траєкторію розвитку особистості школяра (постановка цілі, вибір оптимальних форм та темпу навчання, використання прийнятних способів засвоєння знань); забезпечення індивідуальної спрямованості навчання, створення комфортних умов для усіх учасників навчально-виховного процесу, урахування індивідуальних психологічних особливостей (сприйняття, пам'яті, мислення), індивідуального темпу навчання; розвиток інформаційної культури, навичок роботи із сучасними засобами інформатизації і телекомунікації; соціалізація навчання, урахування особистісно-комунікативних особливостей учнів з порушеннями розвитку; забезпечення належного рівня якості подачі навчального матеріалу; створення довірливих стосунків та забезпечення зворотного зв'язку; уміння поставити себе на місце учня (урахування навчальних можливостей та індивідуальних особливостей у процесі опанування тої чи іншої платформи, виконання завдань). Варто зауважити, що оцінювання успіхів та досягнень учнів у процесі дистанційного навчання так само дещо змінилося. До прикладу, на практиці учителями ЗНЗ використовуються такі форми оцінки успішності учнів, як-от: сервіс «На урок», Classtime, Google Forms, відеороботи (відеозвіти, скріншоти, світлини) учнів тощо.

Тож дистанційне навчання сьогодні є однією з найбільш прийнятних форм здобуття освіти в умовах карантину та віддзеркалює не лише певні труднощі, а й має низку переваг. Так, освіта в онлайн-форматі створює умови безперешкодного доступу до отримання освітніх послуг, чим забезпечує відкритість навчальних ресурсів; дозволяє залучати всіх без винятку школярів до систематичної навчальної діяльності під керівництвом педагога та батьків, що гарантує психологічний комфорт особистості під час навчання. Розширення та поглиблення знань на різних платформах, користування Інтернет-ресурсами розвивають творчий потенціал особистості школяра, його інтелектуальні здібності та задатки. На особливу увагу заслуговує те, що навчання у такий спосіб сприяє активній комунікативній діяльності учнів на основі спільних

індивідуальних, навчальних та інших інтересів, прагнення самоствердження та самореалізації.

Перспективи подальших розвідок цього аспекту проблеми передбачають подальше вивчення сучасних реалій навчально-виховного процесу в умовах карантину; визначення та аналіз показників ефективності дистанційного навчання учнів із особливими потребами; здійснення порівняння традиційного та дистанційного навчання учнів та виокремлення прогалин, упущень, труднощів, які виникають у процесі дистанційного навчання. Натомість висновки та узагальнення, яких ми дійшли у процесі дослідження, дозволяють простежити ефективність дистанційної форми навчання, упровадити нові форми взаємодії з учнями, накреслити траєкторію загального розвитку особистості учня з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтушенко А. Дистанційне навчання: як зацікавити учнів – поради від учительки. *НУШ*: веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/dystantsiine-navchannya-yak-zatsikavyty-uchniv-porady-vid-uchytelky/>
2. Гапич О. Г., Каморда О. В. Дистанційне навчання як інноваційна технологія супроводу дітей та молоді з особливими освітніми потребами. *Урок: Форум педагогічних ідей*: веб-сайт. URL: https://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/50005/
3. Ідеї опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. *Збірник наукових праць*. 2005. Івано-Франківськ. 340 с.
4. Мігалуш А. О. Дистанційна освіта для людей з особливими потребами: проблеми та шляхи їх подолання. *Вісник НТУУ. КП. Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 118–121. URL: https://novyn.kpi.ua/2007-2-2/28_Migalush.pdf
5. Шуневич Б. І. Дистанційне навчання в системі вищої освіти Європи та Північної Америки: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 365 с.
6. Як організувати дистанційне навчання для дітей з ООП. Досвід вчителів. *НУШ*: веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-dlya-ditej-z-ooop-dosvid-vchyteliv/>

REFERENCES

1. Yevtushenko, A. Dystantsiine navchannia: yak zatsikavyty uchniv – porady vid uchytelky. URL: <https://nus.org.ua/articles/dystantsiine-navchannya-yak-zatsikavyty-uchniv-porady-vid-uchytelky/> [in Ukrainian].
2. Hapych, O. H., Kamorda, O. V. Dystantsiine navchannia yak innovatsiina tekhnolohiia suprovodu ditei ta molodi z osoblyvymy osvitimy potrebamy. URL: https://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/50005/ [in Ukrainian].
3. Idei opiky ditei i molodi v istoryko-pedahohichnii nauksi. (2005). *Zbirnyk naukovykh prats*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
4. Mihalush, A. O. Dystantsiina osvita dlia liudei z osoblyvymy potrebamy: problemy ta shliakhy yikh podolannia. URL: https://novyn.kpi.ua/2007-2-2/28_Migalush.pdf [in Ukrainian].
5. Shunevych, B. I. (2005). *Dystantsiine navchannia v systemi vyshchoi osvity Yevropy ta Pivnichnoi Ameriky*. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet» [in Ukrainian].
6. Iak orhanizuvaty dystantsiine navchannia dlia ditei z OOP. Dosvid vchyteliv. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-dlya-ditej-z-ooop-dosvid-vchyteliv/> [in Ukrainian].